

Обојица се оптимистички суочавају са новим животом: „...Ико закорачи у њега широм отворених очију и срца“³¹, а „Алекса Рајић, звани Куш посветио се стварима којима се нико пре њега није бавио...“³²

Управо у том преплету истинске језе, хумора, топлине и активистичког оптимизма лежи основна сличност, а вероватно и основна привлачност ова два романа за децу. Захватајући у домен фантастике, хорора, прича о духовима, њихови аутори су успели да понуде сугестивну, забавну и узбудљиву авантуру читања. Успели су да у фантастичном руху дочарају зло и добро шареног света и да остваре у основи дубоко хумане и оптимистичне приче о одрастању својих необичних јунака. Сличности између *Петтог лејџира* и *Књиге о гробљу* праћене су бројним, можда и претежним разликама, али то их не чини мање упечатљивим сведочанством о духу времена и способности ове двојице писца да тај дух преточе у властито дело.

Ljiljana PEŠIKAN-LJUŠTANOVIĆ

AN ORPHAN AMONGST GHOSTS –
“THE FIFTH BUTTERFLY“ BY UROŠ PETROVIĆ AND
“THE GRAVEYARD BOOK“ BY NEIL GAIMAN

Summary

The author of the paper compares the novel *The Fifth Butterfly* by a Serbian writer Uroš Petrović with the novel *The Graveyard Book* by an English writer Neil Gaiman. The similarities have been found between motives and sujets. The particular spiritual parallels have also been found, which are evident in comparison of world pictures, the manners of shaping characters, plots and in transpositions of different aspects of folklore fantasy.

Key words: Uroš Petrović, Neil Gaiman, literary character, horror, humour, initiation

³¹ *Књига*, 246.

³² *Лејџир*, 113.

◆ Јованка ДЕНКОВА

ИЗМИШЉЕНИ ПРИЈАТЕЉИ У ДВА МАКЕДОНСКА РОМАНА ЗА ДЕЦУ

САЖЕТАК: У овом раду се говори о једном фантастичном поступку који се користи у књижевности за децу да би се обележио прелаз из реалног света у иреални, чиме се креира једна нова реалност у којој деца остварују своје снове и жеље, реализују замишљену игру, и изнад свега, стичу сазнања. То је поступак или мотив измишљених пријатеља који се јављају као последица дечје самоће. Овај поступак се разматра у два романа из македонске књижевности за децу, где се мајсторским преплитањем реалних и фантастичних догађаја ствара утисак дилеме у погледу границе која дели реални од иреалног света, чиме остаје утисак неодлучности у вези са догађајима, а управо у том делу је суштина фантастике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: реалан свет, иреалан свет, усамљеност, измишљени пријатељи, књижевност за децу

Говорећи о фантастичној прози у књижевности за децу Милан Црнковић прави њену поделу према више разнородних критеријума. Поред осталог, дели прозу за децу и према типу чудесног и притом разликује: *миџолошку причу*, *алеџоријску причу*, *хијерболичну причу* и, на крају, *фантијасичну* или *надреалистичку причу*. Он истиче да се у фантастичној причи врши померање од неке напете и увек посебне тачке у иреално, при чему настаје једна нова реалност. Та иреална стварност настаје од

дубоке везе са реалношћу од које полази и од тог тренутка намеће законе свог система и нехармоничним сликама разоткрива истинску суштину стварности. Такву лажну стварност Црнковић пореди са сликом цина затвореног у боци чије ослобађање означава појаву нове стварности која има другачији систем функционисања и заснована је на другачијој истини за основно доживљавање, стање или непријатност...¹ Даље, Милан Црнковић разликује *основне* и *поједине* поступке које користе писци фантастичне прозе. Осим појаве чудесног, он помиње и: позиционирање детета у односу на главног или другог главног јунака, склоност ка нонсенсу, пародију, разне игре речима и наивност. Све ово је необично важно за причу, али потребно је посебно истаћи један поступак – премештање у иреално. То значи прелаз из реалног света у иреални. Без сумње, тај поступак је заједнички свим писцима фантастичних прича, али је чињеница да сваки аутор у свакој причи тражи своју сопствену варијанту за тај прелаз, будући да баш од ње зависе стварање и логика света чудесног... Тај пресудан тренутак у стварању фантастичне приче Црнковић назива прелазак, *прелаз у иреално*. „Прелаз у иреално је најчешће тако вешто и добро припремљен да дејство продужава логични пут по коме се креће без икаквог застајања и икаквих препрека, не потпадајући ни под какву спољну силу, одједном се само премешта у простор који има другачије димензије и у коме владају другачији закони.” И поред тога што свака фантастична прича у свом чудесном прелазу у иреално ствара свој иреални или чудесни свет, Црнковић указује на неке од основних техника тог прелазак. То су: сан, несвест, психичка присила (наметнута веровања), остварење жеље (потреба, непријатност), психичка неразвијеност (истински или лажни лудаци) и, коначно, игра која одређује црту која дели реално и

нереално, као и правила помоћу којих функционише иреални свет.

Данас се у теорији књижевности за децу и младе, углавном, спомињу четири типа фантастике: *фолклорни илустрирани фантастике* је она фантастика која се јавља у народној поезији и прози са бројним застрашујућим, морбидним сценама; *колодијевски илустрирани фантастике* је онај вид фантастике која антропоморфно и персонификовано тумачи свет живих и неживих појава; *короловски илустрирани фантастике*, близак шаховској, ирационалној, несвесној представи света, предмета и људи; и *жилверновски илустрирани фантастике* који је подстакнут научним достигнућима савремене технолошке цивилизације.²

Поштујући основне постулате на којима почива фантастика, уопште, може да се каже да постоји неколико области из којих се црпу теме у савременој македонској прози за децу и младе. Или, другачије речено – поступци који се користе за постизање фантастичних ефеката су: сан, неостварене жеље деце; тема огледала; мотив вештица; појава духова, метаморфозе; оживљавање предмета, биљака, животиња и појава; потом, усамљеност деце и њихова жеља за игром, измишљени пријатељи који се јављају као резултат огромне усамљености деце, итд.

Роман *Мој пријатељ А* Јадранке Владове може да се тумачи као реалистички роман у који су инкорпорирани бајковити и фантастични елементи. Кроз цео роман ауторка се труди да прикаже реалност као сасвим стабилну и да сугерише реалистични код приповедања преко описивања живота деветогодишњег Јанета у породици Грозданових који живе у Скопљу, живота у прабабиној кући у Охриду, топонимима у Македонији: Вардар, Скопље, Македонија... Фантастично продире преко појаве (лика) духа, који је као лик присутан и у причи. Духови су типични ликови из сфере фантастике, али тамо су они

¹ Милан Црнковић, *Сто лица приче*, Школска књига, Загреб 1987, стр. 12–13.

² Блаже Китанов и Воја Марјановић, *Литература за децу и млади*, кн. 1, Штип 2007, стр. 54.

носиоци претње, злокобности, одмазде или смрти. Појава духова у фантастици ствара „климу ужаса”³, и неизбежно води ка неком трагичном догађају који изазива смрт”⁴. За разлику од фантастике, у области бајковитог, исто тако, могу да се сретну ова натприродна бића, али тамо „натприродно није ужасно, није чак ни зачуђујуће...”⁵, нарочито ако се ради о духу, који као и добри дух из Аладинове лампе – испуњава жеље (даје поклоне, дружи се са дететом, учи дете другарству...). На тај начин ауторка је направила једну интересантну синтезу три поступка приповедања: реалистични (радња романа смештена је у реалан, конкретан амбијент), фантастични (уведен преко појаве лика духа који чита мисли, еманира слике прошлости и будућност као један вид медијума, лета...) и бајковити (са позитивним натприродним духовим моћима).

Све до шеснаесте стране радња тече нормално, без икаквих необичних догађаја. Јане је необјашњиво привучен таваном у прабабиној кући у Охриду, где се налази на зимском распусту. Таван му је интересантан будући да се тамо раније налазила соба његових предака, а сада на њему има много старих ствари, међу којима је и зимница, тачније слатко које Јане, као и свако дете, обожава. И баш тамо, на тавану, догодиће се први сусрет Јанета са његовим новим пријатељем. „Захваљујући” својој непажњи, разбиће неколико тегли слатког, међу којима је и „дом” његовог пријатеља са дугачким именом. Појава духа је приказана у складу са познатим представама о појавама духова: „...из једне купице сломљене срце нешто поче да се дими... загледах се у тај чудесно густ дим који није дражио ни очи, ни нос и магличасто се извијао изнад мене претећи да испуни целу собу... испред мене димом, баш као у

³ Влада Урошевић, *Демони и галакси*, Македонска книга, Скопје 1988, стр. 43.

⁴ Влада Урошевић, нав. дело, стр. 43.

⁵ Роже Кајоа, *Од бајкиће до научнајша фантасијска*, Разгледи, Скопје, бр. 7, 1972, стр. 729.

цртаним филмовима, претвори се у... у... у... једно огромно дете!” (стр. 15–16)⁶. Дух изгледа баш као и духови из филмова: „...Најежена коса је, такорећи, готово допирала до плафона, допола беше го, а доле је има нешто налик панталонама од црвене свиле“ (стр. 16). И поред тога што је цин, ипак изгледа као дете које не одржава хигијену: „Видео сам, била је то његова велика дечја, обична рука, ружичаста и са неодсеченим ноктима целим изгрицканим у угловима...” (стр. 19). Као и сви духови, и овај је живео у „измашћеној и чађавој лампи” (стр. 20) на њиховом тавану у последњих „пет стотина година”. Дух може да живи само у стакленој боци, па му је Јане проналази: „Заиста чудно, али верујте ми, мој дух **читав** уђе у пивску боцу и одагле, као из неке страшне, подрумске даљине одјекивало је његово задовољно викање” (стр. 27). Јане преноси А-ову боцу у Скопље и од тада започиње њихово свакодневно дружење. Пре него што се срео са А, Јане није имао другаре и осећао се усамљеним: „На путу до таванске собе имао сам најјаче осећање безвредности у свом животу!... Ја сам некакав изрод у породици... Чак и они моји уображени рођаци су имали некакве пријатеље с којима су скитали по тим глупим грчким острвима, а ја... Исто као са оним Бојаном, посвађали смо се ни зашта, а могли смо да постанемо пријатељи”, али А га је ослободио... „претходног осећања напуштености, усамљености, преварености” и подстакао га је, његовим речима, „на дружење и навејао ми је некакву мисао о трајности, о сигурности, о вези која се неће завршити” (стр. 30).

Иначе, пријатељ А има веома дугачко име које у преводу значи „онај који испуњава лепе жеље”. И заиста, он је Јанету испунио много жеља. Прва од њих је да му исприча историју његове породице, да му исприча историју љубави између прадеде, Јанета

⁶ Јадранка Владова, *Мојот иријател А*, Култура, Скопје 2002.

Голотрбе, који је био сиромашни рибар, и прабабе Антигоне Свилене, кћерке најбогатијег трговца у Охриду. И не само то. А има натприродне способности – он може да еманира слике као некакав медијум између прошлости и будућности. Уметање измишљеног, имагинарног детаља/догађаја/лика у реалан (конкретан) декор у коме се одвија приповедање ствара атмосферу која је сасвим погодна за појаву фантастичног ефекта и настанак мноштва фантастичних ситуација. Једна од њих је када Јане, загледајући се у А-ове очи, као на филму, гледа у прошлост својих прадеде и прабабе: „Видео сам Деду Деду са његовим црним брковима под којим су постојано блескали зуби! Видео сам Језеро у које се он заувек заљубио... А Баба Баба је заиста била лепотица! Видео сам и Францускињу о којој ми је Баба увек причала са љубављу... Видео сам и веселе на венчању Бабе Бабе и Деде Деде... Последња слика била је тужна. Деда Деда се држи за груди, а испод прстију извире крв... Он се смеје... Смеје се уплаканом пријатељу који не жели да га пусти да умре...“ (стр. 58–59). Његов пријатељ А може да гледа и будућност и да еманира њене слике у својим очима. На тај начин, он предочава Јанету да му будућност носи много пријатељстава, међу којима је и другарство са Марком: „Пустио ми је филм о двојици другара. Они су били много већи од мене. Можда гимназијалци. Стално су били заједно. Седели су у истој клупи у школи... Гледао сам их како дуго разговарају телефоном, како се срдечно смеју... Дуго седе пред компјутерским екраном нетремице гледајући у некакве бројке...“ (стр. 65). То ће резултирати зближавањем Марка и Јанета. Други фантастичан догађај је онај када долази Јанетов рођендан и он пожели да као рођендански поклон добије бицикл, који су му претходно обећали родитељи. Али, тада се дознаје да су због недостатка финансијских средстава они морали да откажу куповину овог поклона. Дете-цин тада поново доказује да

је Јанетов најбољи пријатељ. Он показује и своје друге натприродне особине, као што је способност летења. Овај фантастични догађај се одвија док Јане теши А зато што се он осећа потиштеним јер у соби не може да створи Јанетов бицикл, а Јане га толико жели. У таквој атмосфери Јане легне у загрљај А, налазећи се на граници између сна и јаве, и осети како су почели да лете: „А ме је ухватио за руку, сасвим једноставно, као у свим нашим играма, и кренули смо, почели да летимо!... Одједном, брзо, брже од најбржег путовања колима (...) долетели смо над моје Језеро!... Угледао сам и кућу Бабе Бабе...“ (стр. 116). Ако је читалац до сада мислио да су се све приказане авантуре заиста догодиле, сам лик-наратор уноси колебање и двосмисленост, чиме се оснажује фантастични ефекат: „Или сам, ипак, можда био будан? Будан у неком полусну топло приљубљен уз А, топличак и мекичак као леп јастук. Да ли сам сањао или сам био будан? Заиста не знам, не знам, не знам! И, никада нећу сазнати да ли су чуда која су ми се дешавала била јавна или сан!“ (стр. 116, подвукла Ј. Д.). Међутим, већ следећа сцена, у којој следи Баба Бабино јављање из Охрида и слање новца Јанету да купи себи бицикл, пољуљава овакво колебање и учвршћује уверење да се десило нешто необично: „Замисли... Нешто много чудно! Баба Баба ме је сањала ноћас. Да сам дошао код ње и да сам рекао: Хајде, бре, Антигонче, зар нећеш да ме повучеш за уши? Хајде, учини себи ђеиф, за све невоље које сам претрпео... Успут, док ми честиташ рођендан! И тако се досетила да ми је рођендан и јавила се. Чудно, зар не?... Али, ја сам био сигуран! Нешто или неко, тачније, подстакао је Бабу Бабу да пошаље новац! Штавише, њој никад до сада није пало на памет да уради тако нешто! Први пут у животу уопште сетила се да ми честита рођендан и то са тако скупим поклоном, као да ‘отплаћује’ све претходне заједно“ (стр. 118–119). Сутрадан, после десетог рођен-

дана, упркос Јанетовој тузи, А се спрема да оде. Откако му је А објаснио да има много друге деце у свету којој је потребан, Јане му проналази одговарајућу боцу, лепо га затвара и пушта у Вардар. Пријатељи се растају са обећањем – Јане ником не сме да каже за пријатеља А у следећих хиљаду дана.

У савременом роману за децу и младе *Мој пријатељ А* Јадранке Владове, због усамљености и потребе за игром и другарством, дете уз помоћ своје имагинације ствара пријатеља који је, заправо, дух-цин (будући да испуњава цео простор собе када изађе из боце), али који је дете-цин, дете-дух, који се понаша детиње/људски, који плаче када не може да дâ Јанету рођендански поклон, који је тужан због растанка, који обожава сок од купина као Јане, итд. „Дете показује способност да се снажно уживи у производе своје или туђе фантазије... Дете уочава да се стварност разликује од представа које је оно имало у имагинацији. Најчешће, она се показује као сиромашнија, ограниченија и, што је најважније, независна од његове воље и жеље за променом... Слика света која се постепено појављује иза завесе детету изгледа непотпуна и помоћу фантазије дете надограђује ту слику... Присиљено да живи у тесном кругу који често сачињава само соба или ограничени простор куће, испуњен малим бројем предмета и облика, помоћу илузија, као један вид одбрамбеног механизма, дете проширује свој мали свет – просторно и садржински. Понекад, то проширење иде до неслућених граница: обично, тривијално нешто, које за одрасле нема никакву другу вредност осим употребне, насељава се богатством које креира фантазија.“⁷ У таквим условима, посредством своје стваралачке фантазије, дете „комбинује појаве у уметничкој структури, ствара слике, ликове који изгледају као да су настали по логици бића из неког другог света. Без обзира о ком типу фантастике се

⁷ Ново Вуковић, *Иза граница могућећ*, Научна књига, Београд 1979, стр. 16.

ради, тим бићима придајемо особине необичности, чудесности, натприродности и слично.“⁸

И у роману *Пријатељи Бон и Бона* Оливера Николова разрађује тему усамљености коју деца побеђују уз измишљене пријатеље са натприродним моћима, као што је невидљивост. Ова иначе фантастична тема премештена је у реалан контекст, али произашла из дечје имагинације и као резултат дечје усамљености и жеље за игром. Живећи у једној свакодневној, помало и монотonoј, једноличној реалности: „...дете увек тражи необичност, случај који је атрактиван и привлачан, интересантан ток догађаја, нешто што треба да се открије као непознато и до тада невиђено“⁹. И Ново Вуковић уочава да у великом броју бајковитих прича млади читалац налази јунаке који су му слични. Та сличност не мора да буде само спољашња, па зато није чудно што као ликови тамо могу да се сретну патуљци, али и ликови који се, иако су физички огромни, ипак понашају као деца.

Радња ове фантастичне прозе почиње једног обичног дана: „Почео је један дан. Један дан који је личио на многе друге дане. Био је он светао и сунчан, испуњен најразличитијим звуцима. Био је прашњав, као сваки градски дан, а био је помало и досадан, ако си сам“ (стр. 7)¹⁰, док седи на клупи у дворишту Јана једе своје омиљене бомбоне: „...да изваде бомбону на длан и да је загледају спокојно, ако осете да је она некако необјашњиво чудна бомбона, да тако некако... онеспокојава“ (стр. 10). Ту се показује прва индиција за појаву нечега неуобичајеног, или, како то каже нараторка Јана, нечега што *онеспокојава*.

Затим је преко Јаниних речи дат опис нових пријатеља, Бона и Боне: „Он је био као са старе слике.

⁸ Радован Вучковић, *Облици фантастичне књижевности*, Израз, бр. 7–8, Свјетлост, Сарајево, 1986, стр. 12.

⁹ Натка Мицковић, *Детство и литеративраја за деца*, Македонска књига, Скопје 1985, стр. 74.

¹⁰ Сви наведени цитати су из књиге *Пријатељство Бон и Бона*, Оливера Николова, Култура, Скопје 2002.

Имао је црне цвикере који су висили на носу, на танком ланчићу, али он кроз њих није видео ништа, зато што су били затиснути црним картоном... На малом прсту десне руке имао је огроман прстен са орахом уместо камена – можда да има за грицкање током гладних дана?... Међу зубима му се клатила тамна лула, као мали оџак, све ти дође да се запиташ: ама, шта ће да изађе одатле, славуј-пиле или патуљак, мањи од палца? Испред Бона је застала и заклонила га једна широка дама. Лоптаста Бона се окрену да не би и даље заклањала Бона, а при том се чипке на њеним многобројним сукњама завијорише као падобрани. Њена коса у пунђи била је глатко и строго зачешљана, а на врховима ципела са огромном копчом стајале су, као два превелика лептира, и две машинице од чисте свиле. Одећа и све друго, као за право позориште“ (стр. 10–11).

Нови пријатељи имају необичне способности, само једним покретом руке могу да створе нешто: „...тог тренутка Бон пуцну прстима и, цин-цин, пред њим се појави нацртани сточић, а када пуцну и Бона – цин-цин, на сточићу се појави и права-правцата чаша“ (стр. 13), када год пожелеле могу да ишчезну (да буду невидљиви), у чему је видљива жеља деце да ишчезавају и да се појављују по својој вољи. „Да се пролази невидљив, губећи за тренутак своју материјалну телесност, кроз зидове, ситуација је која се среће у многим волшебним причама. Они који поседују такву моћ, прибављају себи бројна задовољства и успевају да постигну своје, иначе, недостижне циљеве“.¹¹ Али, најважнија је способност коју поседују Бон и Бона и, што им је у суштини и професија, а то је, уједно, и прва тајна: „Ми... ми смо... пријатељи. Ето, то је наша професија... Наша сасвим прва тајна. Прва првцијата међу свим нашим тајнама, Јано. Ми смо пријатељи.“ (стр. 15). Баш то је оно што недостаје Јани, која је усамљена, а

¹¹ Влада Урошевић, *Демони и галакси*, Македонска книга, Скопје 1988, стр. 44

Боби, дете из суседства, је малтретира. Овде ауторка говори управо о том неоснованом страху и несигурности код деце, који може да се превазиђе храброшћу, а она се добија – само вртењем једне копчице: „Када сам се плашила или када ме је неко грдио, или када ми је требала храброст за нешто, ја сам се држала за ту копчицу, вртела сам је, вртела... и тако сам била храбра, нико ми ништа није могао.“ (стр. 18). Али, ако копча падне или се изгуби, губи се и храброст: „А затим, затим... од много вртења копча се откинула и загубила ми се. И више нисам храбра, а то је страшно...“ (стр. 18). Као што је претходно речено, Јанина усамљеност је основни разлог за појаву измишљених пријатеља: „Шетала је Јана кроз парк. Толико сама – да ми је жао. Свако ко би је погледао, сажалио би се“ (стр. 27); и родитељи су приметили њену усамљеност: „Можда је она превише усамљена, па више не зна шта друго да ради осим да измишља приче“ (стр. 130). И сусетка, тетка Цаца, је усамљена, па се Бон и Бона показују и њој да би јој правили друштво: „А и уопште, толико сам увек усамљена... – То више да нисмо чули – прискочише Бон и Бона. И, цин-цин, нису могли више да издрже и да се претварају да су невидљиви... – Не подносимо кад је неко тужан и сам“ (стр. 38).

Неверица у постојање Бона и Боне постоји и код мајке: „Хајде, хајде, ти ипак са њима! Заборави те измишљотине, дете моје... Бон и Бона не постоје, ти си их сама измислила...“ (стр. 80). „Истог момента Јанина мајка уђе са великом метлом и осврну се. Је ли ту било некога? О, не, Јана је била сасвим сама, пила је млеко и мрморила себи нешто у браду. Ето, како човек може да се излаже кад га глава страшно боли, рече она себи.“ (стр. 114); „А све ово што се догађа, њој се само причињава, као што јој се увек и причињава када је сама, плашљива и узбуђена“ (стр. 54). Оваквим изразима наратор уноси неповерење у свој исказ, чиме се отвара простор

за појаву нерешености и атмосфере неизвесности, а као ште је већ речено – то је један од услова за појаву фанатастичног ефекта. У том смислу, индикативно је изјашњавање Рожеа Кајоа: „Најсуштинскији фантастични поступак је привиђање; оно што не може да се догоди, а ипак се догађа, на једном месту и у једном одређеном тренутку, у срцу једног света са прилично добро одређеним положајем и за који се сматрало да је његова тајна заувек одгонетнута. Све се чини да је данас као и јуче: спокојно, обично, без ичега необичног, али, ето, полако се увлачи или се одједном указује као неприхватљиво“.¹² Одатле, чак и ако се узме у обзир свест да се ради о измишљеним пријатељима, који постоје само у Јаниној имагинацији, ипак одвојене наративне секвенце у којима се одрасли понашају кад гледају и слушају Бона и Бону, уносе сумњу у ту свест. Ту се, превасходно, мисли на моменте када Јанина мајка прође кроз Бонов и Бонин обруч, чиме постаје невидљива.

Али, дефинитивно, лик тетка Цаце (сусетке) је пример за лик који је чудан и необичан због свог понашања. Тетка Цаца прихвата Јанину игру и уживљава се у појаву и постојање Бона и Боне: „Тетка Цаца, не показујући никакво чуђење, поче да се пење по нацртаним степеницама које су пред њу испружили Бон и Бона. Поче да се пење као да је сто пута на дан ходала по њима“ (стр. 40).

Иако је упорно малтретира и узима јој бомбоне, ипак је и Боби једно обично дете, усамљено и жељно игре: „Колико пута до сада је он виркао кроз ограду и гледао како се њих тројица играју. Ех, а колико пута им је завидео! Лакше је и веселије у животу када имаш пријатеље. Али шта да ради онај с ким нико више неће да се дружи? Нико више не жели ни да се туче са њим, сви беже од њега чим га угледају!“ (стр. 89).

¹² Роже Кајоа: *Од бајкиће до научнајша фантасијика*, Рагзледи, Скопје, бр. 7, 1972, стр. 732.

Код Бона и Боне јавља се љубомора, будући да увиђају да Јана расте и свесни су да ће убрзо морати да оду: „Јана жели да је одрасла... Чешља се пред огледалом, замислите! Јуче је и мирис ставила... цела кућа се отровала. А ево, и кафу ће да вам кува!... Она ни сама није свесна колико се удаљава од нас“ (стр. 172–173). Са сазнањем да ће Јана добити батуну или секу, Бон и Бона схватају да је растанак близу: „...Дуго сам разговарала са татом и... схватили смо да си ти измислила твоје Бона и Бону зато што немаш малог батуну или секу... и зато што би, у суштини, желела да их имаш. Је ли тако? Е па, Јанице, ми ћемо ускоро да имамо малену бебу...“ (стр. 167).

Завршава се Јанино дружење са њеним измишљеним пријатељима, завршава се њихова заједничка игра. Остају тајне Бона и Боне: „Свачије мишљење треба да се поштује“ (стр. 82); „Сања се обично оно што се нема“ (стр. 83); „Када нешто не може да се поправи, човек не треба да очајава“ (стр. 100); „Не остављајте пријатеља самог“ (стр. 101); „Никад се не зна“ (стр. 108); „Свако је добар, а најгори су добри само за себе“ (стр. 112); „Све расте и преко онога што се мисли“ (стр. 112); „Све што научиш, све што знаш, једном у животу ће да ти буде од користи“ (стр. 148); „Свако може онолико колико верује да може“ (стр. 152); „Ако познајете пријатеља као себе сама, лако ћете погодити његове жеље“ (стр. 169); и најважнија сто и прва тајна: „Деца расту, а Бон и Бона остају малени. Што деца више расту, то Бон и Бона изгледају све мањи. Тако разлика међу њима све више и више расте, и једног дана... једног дана они ће бити толико удаљени једни од других, да више неће знати ништа да кажу једни другима. Остаће да се памте само тајне које су заједнички открили“ (стр. 172–173). Све ове мале, али зато ипак важне мудрости Оливера Николова суптилно и дискретно саопштава на великом броју страница, баш зато што су искочиле из живо-

та или су заправо у животу читалаца којима је књига и намењена.“¹³

За крај остаје драгоцен мисао о пријатељству: „Пријатељи се никада не заборављају. Где год да смо, оне које волимо увек чувамо у себи...“ (стр. 177), која указује на то да Бон и Бона нису отишли, него да их свако од нас носи у себи. Они су вечити пријатељи усамљене деце која живе у урбаним условима, са никад довољно родитељске пажње. Они постају пријатељи и кћеркици одрасле Јане: „Мама, моји пријатељи Бон и Бона кажу да малене девојчице никада не смеју да се осећају усамљеним“ (стр. 178), на шта „Велика Јана погледа своју девојчицу и претрне. Није могла себи да одговори да ли је сама причала својој девојчици о Бону и Бони, или су они заиста овде“ (стр. 178).

Списатељица настоји да увери читаоце у веродостојност испричаног и зато је применила поступак у коме „наратор користи прво лице преко кога је у стању да најдиректније сведочи да се све оно што се догодило, догодило у непосредној реалности, па се читалац идентификује са приповедачем и бива увучен у амбивалентно кретање дејства између крајности.“¹⁴ „За реално постојање једног фантастичног света – у књижевном смислу – није неопходно да у њега верују сви јунаци. Међутим, нужно је да у њега верује – писац“.¹⁵

За читаоца остаје неизвесно да ли се ради о „фантастичном свету који постоји сам за себе или само о халуцинантном доживљају у оквирима реалног“.¹⁶

Ако користимо терминологију Лорете Георгиеве-Јаковлеве: „...Догађаји су подељени на две фабуларне линије: догађаји који стварају илузију свако-

дневног живота и догађаји који излазе из оквира уобичајеног и улазе у сферу фантастичног“¹⁷, јасно је да треба да се приступи анализи догађаја у делу, од узрока који: „Будући да фантастична литература тражи анализу фантастичног света, он мора да буде повезан са фантастичним догађајима. У фантастичној литератури одредићемо као догађај све оно што излази из оквира уобичајеног, рационалног, оног што је у оквиру човековог свакодневног искуства... Као догађај се доживљава свако деловање које прелази границу тог познатог, уобичајеног света, односно свако деловање којим се остварује прелаз преко границе семантичког поља свакодневног“.¹⁸ Догађаји из прве групе – они који чине свакодневни, обични декор – односе се на Јанин свакодневни живот и Јану у оквиру њене породице, одлазака у школу, дружења и сл. У другу групу догађаја – оних који излазе из оквира уобичајеног и улазе у један надреални свет – спада и Јанетово путовање кроз време (прошло и будуће) и кроз простор, као и Јанине авантуре са Боном и Боном.

Било како било, ауторке два романа проговориле су о проблему усамљености данашње деце и њиховој суштинској потреби за пријатељима. Или, као што каже списатељица романа *Пријатељи Бон и Бона*, Оливера Николова, они ће бити Јанина „унутрашња потреба и одбрана од самоће и онда када добије бату, али и када се уда, када и њена кћеркица почне да осећа сличне животне проблеме.“¹⁹ „Суочили смо се, заправо, са чињеницом усамљености једног градског детета и оно у својој уобразиљи гради кулу од немогућег да би дошло до реалне могућности: оно жели бату или секу, да се игра, да не би завидело својим вршњацима и вршњакињама.“²⁰

¹³ Георги Арсовски, *Во простиорот на дејствието*, Современост, Скопје, бр. 1, 1976, стр. 138–140.

¹⁴ Радован Вучковић, *Облици фантастичне књижевности*, Израз, бр. 7–8, Свјетлост, Сарајево 1986, стр. 7.

¹⁵ Борислав Пекић, *Фантастика и псевдо-фантастика* „Златног руна“, Српска фантастика, САНУ, Београд, 1989, стр. 627.

¹⁶ Исто, стр. 628.

¹⁷ Лорета Георгиевска-Јаковлева, *Фантастика и македонскиот роман*, Институт за македонска литература, Скопје, 2001, стр. 125.

¹⁸ Исто, стр. 126.

¹⁹ Воја Марјановић, *Огледала дејствија*, Јеж, Београд 1983.

²⁰ Миодраг Друговац, *Повоени македонски писатели II*, Наша книга, Скопје 1986, стр. 342–344.

Измишљени пријатељи су верни сапутници детету у процесу одрастања, сазревања и спознавања света око себе. И измишљени човечуљци Бон и Бона, и дух из боце, Јани и Јанету дају вредне мисли и поруке које треба да им помогну у даљем сазревању и одрастању. Њихове поруке су истинске животне мудрости, преко којих аутор оспособљава младе читаоце. Они их напуштају када схвате да су јунаци порасли. Дух напушта Јанета сутрадан по његовом десетом рођендану, а Бон и Бона одлазе од Јане када схвате да је она порасла, да је одговорна девојчица, а посебно када сазнају да ће Јана добити брата или сестрицу. Доласком бебе коју Јана толико дуго очекује испуњава се њена жеља да добије неког са ким може да се игра, са ким може да превазиђе монотонију свакодневних усамљених игара. Стога, може да се каже да су ове две фанатстичне прозе за децу савсим у сагласности са увиђањем Петра Т. Бошковског: „...Фантастична књижевност, са својим чудима, представља својеврстан израз страха од наличја једне реалности сведене на своје законитости које нуди сивило претерано рационализованог живота.“²¹

Мајсторским преплитањем реалистичних и фантастичних догађаја ауторке Јадранка Владова и Оливера Николова желеле су и успеле да остваре „пуну равнотежу између фантастике и реалности, са циљем да се оне међусобно прожимају, допуњавају, створе један заједнички језик, један исказ у коме чудесно није партиципативни сегмент, као што у истом том исказу реалистички детаљ није случајна, поетички непростудирана естетска инвестиција.“²²

Тиме се ствара утисак недоумице по питању границе која дели реални од иреалног света, са чиме остаје неодлучност по питању догађаја који се дешавају, а управо у том делу је суштина фантастике.

Превела с македонског Исидора Гордић

²¹ Петар Т. Бошковски, *Виситинијата лага на фантаситикаја*, Разгледи 7, Скопје 1972, стр. 794.

²² Миодраг Друговац, *Кон македонската књижевна синтеза*, Македонска книга, Скопје 1990, стр. 270.

ЛИТЕРАТУРА

- Арсовски, Георги: *Во протиторот на дејствието*, Современост 1, Скопје 1976, стр. 138140.
- Бошковски, Т. Петар: *Виситинијата лага на фантаситикаја*, Разгледи 7, Скопје 1972, стр. 794.
- Владова, Јадранка: *Мојот пријател А*, Култура, Скопје 2002.
- Вуковић, Ново: *Иза граница могуће*, Научна књига, Београд 1979, стр. 16.
- Вучковић, Радован: *Облици фантаситичне књижевности*, Израз 7–8, Свјетлост, Сарајево 1986, стр. 7–12.
- Георгиевска-Јаковлева, Лорета: *Фантаситикаја и македонскиот роман*, Институт за македонска литература, Скопје 2001, стр. 125–126.
- Друговац, Миодраг: *Повоени македонски иситиели II*, Наша книга, Скопје 1986, стр. 342–344.
- Друговац, Миодраг: *Кон македонската књижевна синтеза*, Македонска книга, Скопје 1990, стр. 270.
- Китанов, Блаже и Марјановиќ, Воја: *Литература за деца и млади*, кн. 1, Штип 2007, стр. 54.
- Кајоа, Роже: *Од бајките до научната фантаситика*, Разгледи 7, Скопје 1972, стр. 729–732.
- Марјановић, Воја: *Огледала дејствија*, Јеж, Београд 1983.
- Мицковиќ, Натка: *Дејствието и литературата за деца*, Македонска книга, Скопје 1985, стр. 74.
- Николова, Оливера: *Пријателите Бон и Бона*, Култура, Скопје 2002.
- Пекић, Борислав: *Фантаситика и псеудо-фантаситика „Златног руна“*, Српска фантастика, САНУ, Београд 1989, стр. 627–628.
- Црнковић, Милан: *Сито лица приче*, Школска књига, Загреб 1987, стр. 12–13.
- Урошевиќ, Влада: *Демони и галакси*, Македонска книга, Скопје 1988, стр. 43–44.

Jovanka DENKOVA

UDC 821–93.09
821–95.092.,19“IMAGINARY FRIENDS IN TWO
MACEDONIAN NOVELS FOR CHILDREN

Summary

This paper deals with a fantastic procedure that is used in literature for children to mark passing from the real world into the unreal one by which a new reality is created where children make their dreams and wishes come true, realize plays they imagine, and above all, gain knowledge. This is the procedure or the fictional friends motif that occur as a result of children's solitude. This procedure is considered in two Macedonian novels for children where an impression of dilemma regarding the border that divides the real world from the unreal one is created by masterly interlocked realistic and fantastic events, that leaves an impression of hesitation regarding happened events. The essence of fantastic discourse lies precisely in that part.

Key words: real world, unreal world, loneliness, imaginary friends, literature for children

◆ Ана СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ

ТРАНСПОНОВАЊЕ АРХЕТИПА ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ У СВЕТСКУ КЊИЖЕВНОСТ

САЖЕТАК: У корпусу светске књижевности постоје многобројни примери транспоновања митских и архетипских образаца у нови дискурс естетичког предмета. Аутори често не посежу за есенцијалним обликом архетипског симбола, већ га преузимају из дела књижевности за децу. Преузимају га већ преобликованог, јер су архетипски образци у књижевности за децу прошли кроз метаморфозу, која их чини тешко препознатљивим.

Трагање за њиховим основним, универзалним значењем даје вишеструке могућности компарације и у крајњем исходу тумачења дела увек открива дубока сагласја општељудског смисла.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: архетип, естетички предмет, компарација, универзална значења

Током првих деценија XX века у књижевним теоријама све су присутнији интердисциплинарно утемељени појмови, који су противтежа формалистичким поступцима анализе. Утемељујући своју аналитичку, дубинску психологију као нову дисциплину, Карл Густав Јунг употребљава појам архетип, који на два начина усмерава књижевнотеоријска истраживања.